

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER - İNSAN HAKLARI KOMİTESİ

MEDENİ ve SOSYAL HAKLAR DENETİMİ

TÜRKİYE

3. Döngü

ADO Alevi Düşünce Ocağı Derneği sunumu

Eylül 2024

“Bu yayın, Etkiniz AB Programı kapsamında Avrupa Birliği finansal desteği ile üretilmiştir. Bu yayının içeriğinden yalnızca ADO- Alevi Düşünce Ocağı Derneği sorumludur ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği’nin görüşlerini yansıtmamaktadır”

ADO

ALEVİ DÜŞÜNCE OCAĞI DERNEĞİ
ALEVİ PHILOSOPHY CENTER ASSOCIATION

SUBMISSION TO UN HUMAN RIGHTS COMMITTEE

September 2024

142ND SESSION, 14 OCTOBER - 8 NOVEMBER 2024.
[INTERNATIONAL COVENANT ON CIVIL AND POLITICAL RIGHTS]

Submitted by

ALEVİ DÜŞÜNCE OCAĞI DERNEĞİ
ALEVİ PHILOSOPHY CENTER ASSOCIATION

Alevi Düşünce Ocağı Derneği - ADO

Türkiye'de kurulu Alevi Düşünce Ocağı Derneği - ADO, selefi/ köktenci ve/heterodoks olmayan bir batınî İslami yorumu Aleviliğin , dini ve kültürel geleneklerini, öğretilerini ve değerlerini araştıran,irdeleyen ve paylaşan bir kurumdur. ADO, eğitimsel ve inançsal rollerinin yanı sıra, Türkiye'de tarihsel olarak ötekileştirme ve ayrımcılıkla karşı karşıya kalmış olan Alevi toplumunun hakları için önemli bir savunucusudur. Dernek, Alevi öğretilerinin Türk tarihi ve kültürünün daha geniş anlatısına dahil edilmesini teşvik etmek, klişelere meydan okumak ve daha fazla sosyal uyumu teşvik etmek için çalışmaktadır. ADO, çeşitli programlar, seminerler ve kültürel etkinlikler aracılığıyla Aleviler ile diğer dini ve etnik topluluklar arasında da köprüler kurmayı amaçlamaktadır.

Kuruluş, Alevi inanç sisteminin zengin kültürel ve sanatsal mirasına katkıda bulunmayı, toplumun tarihî dergahlarını ve ibadet yerlerini geri almak için verdiği hukuki mücadeleyi desteklemeyi ve Alevi inancının sürdürülebilirliğini sağlamak için temel insan haklarından ve inanç özgürlüklerinden tam olarak yararlanmasını savunmaktadır. ADO aynı zamanda genç nesilleri eğitmeye, Alevilerin modern demokratik toplumlarda dini gruplara tanınan tüm yasal ve sosyal haklardan yararlanmasını sağlamaya ve sosyal eşitlik ve adalete dayalı ideal bir demokratik toplumun yaratılmasını teşvik etmeye kendini adanmıştır.

ADO'nun görevleri arasında güvenilir bilgi kanalları oluşturmak, tarihsel ve felsefî araştırmalar yapmak, gerçekçi ve akademik yaklaşımlarla Alevi inanç sistemi ve ritüelleri hakkında temel bilgileri üretmek yer almaktadır. Ayrıca ADO, doğru üretilmiş bilgiyi hem Türkiye içinde hem de uluslararası alanda çeşitli yollarla yaygınlaştırmaya gayret etmektedir.

ADO'nun öncelikli hedefi İHS (İnsan Hakları Sözleşmesi) Madde 18: Din ve İnanç Özgürlüğü'nün tüm boyutları ile uygulanması için savunuculuk yapmaktır.

Aşağıda, Türkiye'deki mevcut yasal ve siyasi bağlamda Alevi toplumunun yanı sıra diğer din ve inanç gruplarının karşılaştığı zorlukların bir özeti yer almaktadır.

İçindekiler

- Alevi Düşünce Ocağı Derneği 2
- Kısaltmalar Listesi 3
- Türkiye'nin ikinci periyodik raporunun sunulmasından önceki sorunlar listesinin değerlendirilmesi 4
- Din ve İnanç Özgürlüğü Bağlamında Türkiye'deki Sorunlu Alanlar 6
- İnanç Gruplarının Tüzel Kişiliği 7
- AİHM Kararlarının Uygulanması 7
- Zorunlu din dersleri 9
- Din adami eğitimi 12
- Nefret Suçları ve Nefret Söylemi 14
- Toplu Mezarlar ve faili meçhul cinayetler 15

Kısaltmalar ve Türkçe İfadeler Listesi

ADO Alevi Düşünce Ocağı Derneği

Alevi / Alevilik İslam içinde Ortodoks/heterodoks olmayan farklı bir dini ve kültürel gelenek

AVF Alevi Vakıfları Federasyonu

CC Anayasa Mahkemesi

Cemevi Alevi ibadet yerleri

CM Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi

Dede Alevi din adamı unvanı

AİHM Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

FORB Din ve İnanç Özgürlüğü

ICCPR Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

İÖG İnanç Özgürlüğü Girişimi)

HRC/Komite BM İnsan Hakları Komitesi

TPC Türk Ceza Kanunu

Vakıf Vakıf

MSUHS Medeni ve Sosyal Haklar Uluslararası Sözleşmesi (ICCPR)

Türkiye'nin ikinci periyodik raporunun sunulmasından önceki sorunlar listesinin değerlendirilmesi

1. BM İnsan Hakları Komitesi, "Türkiye'nin ikinci periyodik raporunun sunulmasından önceki konular listesinde " Din veya İnanç Özgürlüğüne ilişkin konulara (madde 2, 18, 19, 25 ve 26) yalnızca 21 ve 22. paragraflarda yer vermiştir. .

Paragraf 21 temel olarak vicdani ret hakkına ve TCK'nın "halkı askerlikten soğutmayı" suç sayan 318. maddesinin uygunluğuna odaklanmaktadır.

2. 22. paragrafta Komite haklı olarak Türkiye'den "1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması'nın Hükümet tarafından yorumlanması kapsamında hangi dinlerin tanındığının açıklığa kavuşturulmasını" talep etmektedir. Komite ayrıca bir adım daha ileri giderek Türkiye'den "tüm dini azınlıkların ibadet yerlerine erişebilmelerini ve tüm dini grupların mülkiyet ve toprak haklarının korunmasını sağlamak için atılan adımları tartışmasını" istemektedir. Türkiye on yıllardır Lozan Barış Antlaşmasını, ülkedeki etnik, dini ve dilsel azınlıkların haklarını kısıtladığı ya da tanımadığı yönündeki eleştirilere karşı bir savunma mekanizması olarak kullanmaktadır.

3. Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkıyla [MSHUS Madde 18] ilgili meseleler, Türkiye'nin MSHUS'nin etnik, dini veya dilsel azınlıkların haklarıyla ilgili 27. Maddesine koyduğu çekinceyi geri çekme konusundaki isteksizliğiyle yakından bağlantılıdır. Türkiye azınlık hakları konusundaki tutumunu haklı göstermek için sık sık 1923 Lozan Barış Antlaşması'na atıfta bulunmaktadır. Ancak Lozan Barış Antlaşması sadece gayrimüslim azınlıklara atıfta bulunmakta ve Türkiye tarafından Rum, Ermeni ve Yahudi kökenli etnik azınlık topluluklarının haklarının yanı sıra bu gruplar içindeki Hristiyan ve Yahudi toplulukların haklarını da içerecek şekilde yorumlanmaktadır. Başka bir deyişle, Türkiye'nin yorumuna göre, uluslararası anlaşmalar ülkedeki etnik veya dini azınlıkların haklarını kapsamamakta veya korumamaktadır, Süryaniler gibi diğer Hristiyan grupların veya Alevi, Bektaşî, Şii ve Sünnî Şafii topluluklar dahil olmak üzere Sünnî olmayan Müslüman toplulukların korumasını içermemektedir. Sonuç olarak, bu grupların haklarının geliştirilmeleri bir yana, ne özel olarak tanınmakta ne de korunmaktadır. Türkiye'nin bu tutumu, zorunlu din eğitimi, müfredatta çeşitliliğin olmaması, farklı din ve inançların ibadet yerlerine getirilen kısıtlamalar, etnik ve dini toplulukların merkezi ve hükümet odaklı yönetimi ve tek tip etnik köken ve din anlayışıyla öğrencilerin endokrine edilmesi gibi sorunlara yol açmıştır.

UMSHS'nin 18. Maddesi Kapsamındaki Son Gelişmeler ve Sorun Alanları:

4. 1982 Askeri Darbe Anayasası'nın Din Derslerinin zorunlu hale getirilmesini emretmesi ve bazı kişilerin çocukları için geleneksel muafiyet elde etmek amacıyla yerel mahkemelere ve son olarak AİHM'e (Hasan -Eylem Zengin - 1448/04) başvurmaya başlamasının ardından, 2005 yılında AVF'nin (Alevi Vakıfları Federasyonu) üyesi CEM Vakfı tarafından hazırlanan toplu başvuruları ilgili bakanlıklara sunmasıyla ilk Alevi davaları dalgası başlamıştır. 2009 yılına gelindiğinde davalar AİHM'e taşınmış ve AİHM 2014-2016 yılları arasında Alevi toplumu ve ülkedeki diğer dini gruplar lehine bir dizi karar vermiştir. Ancak 2016-2018 yılları arasında Türkiye'deki olağanüstü hal nedeniyle Avrupa Konseyi bu kararları uygulamak için herhangi bir adım atamamıştır. Konsey ve Bakanlar Komitesi (CM), Alevi davaları kararlarını ancak 2019

yılında takip gündemine almaya başlayabilmiştir. Davalar öncelikle ibadet yerleri (*Cemevi*) için devlet desteği ve hizmetlerinin güvence altına alınmasına odaklanmıştır.¹ tüm dini gruplar için eşit yasal hakların elde edilmesi² ve Sünni olmayan toplulukların çocuklarının zorunlu din derslerinden muaf tutulması³.

5. 2019'dan bugüne kadar CM Türkiye'deki uygulama prosedürlerini takip etmeye devam etti, ancak çoğunlukla tatmin edici olmayan sonuçlar elde edildi.

6. Türkiye nihayet 2022 yılında Kültür Bakanlığı bünyesinde "Alevi Bektaşî Kültürü ve *Cemevi* Başkanlığı" adı altında bir daire başkanlığı kurdu. Hükümet, *Cemevi*'ni resmi bir ibadet yeri olarak görmezden gelse de, tanınmış ibadethanelere benzer bir destek sağlama sözü verdi. Sonuç olarak, Avrupa Konseyi CM, *Cemevi* elektrik faturaları ile ilgili davanın takip prosedürlerinin kapatılmasına (No. 32093/10) 2023 yılında karar verdi. Bununla birlikte, Cemevlerinin statüsüne ilişkin sorunlar devam etmektedir.

7. Haziran 2024'te yapılan 1501. toplantısında CM, Türkiye'nin din ve inanç özgürlüğü konularındaki durumunu gözden geçirmiştir. Komite, Türkiye'nin gelişmelerini, açıklamalarını ve ilave taahhütlerini bir yol haritası olarak yeterli bulmuş ve AİHM'nin 62649/10 sayılı davasının (İzzettin Doğan ve diğerleri) takip prosedürlerini durdurmaya karar vermiştir. Bu karar, ADO (Alevi Düşünce Ocağı), İÖG (İnanç Özgürlüğü Girişimi) ve çeşitli STK'lar tarafından ortaklaşa imzalanan ve davadaki kararların henüz tam ve tatmin edici bir şekilde uygulanmadığını gösteren bir durum raporuna rağmen alınmıştır.⁴

8. 2014'ten bu yana Komite'nin uygulama takip gündeminde kalan diğer dava ise ulusal müfredattaki zorunlu din dersleriyle ilgilidir. Komite, Türkiye Cumhuriyeti'nden uzun süredir devam eden "Mansur Yalçın ve diğerleri" (No. 21163/11) davasının uygulanmasına ilişkin açıklamaları 2024 yılı sonuna kadar sunmasını talep etmiştir.⁵ Öte yandan AYM'nin Hüseyin El ve diğerleri (No. 2014/15345) davasına ilişkin 7 Nisan 2022 tarihli bir kararı da bulunmaktadır. Bu kararda, söz konusu eğitim sisteminin Türk Anayasası ve Türk Medeni Kanunu'nu ihlal ettiğini belirtilmiştir. Türk Hükümeti de bu konuda herhangi bir adım atmamıştır.

9. 2023-24 eğitim-öğretim yılının başında, öğrencilerin en az bir seçmeli ders seçmeleri gerekiyordu, ancak zorunlu seçmeli derslerde seçenekler listelenmesi altında, okullarda çoğunlukla dini temelli seçmeli dersler sunulduğu için sonuç olarak, din eğitimi saatlerinin sayısı pratikte haftada 2'den 4 saate çıkmıştır. Ayrıca Nisan 2024'te Diyanet İşleri Başkanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Gençlik ve Spor Bakanlığı arasında dini ve geleneksel değerleri teşvik etmeyi amaçlayan bir protokol (CEDES) imzalanmıştır. Bu protokol, herhangi bir pedagojik eğitim almamış din adamlarının (DİB personeli) okullarda "Değerler Sistemi Kulübü" koordinatörü veya danışmanı olarak eğitim faaliyetlerine katılmalarına ve hatta bu faaliyetlere liderlik etmelerine olanak tanımaktadır. ADO ve çok sayıda Alevi ve Alevi olmayan örgüt, Sünni köktendinci eğitimin

¹ Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Vakfı v. Türkiye, Başvuru No. 32093/10

² İzzettin Doğan ve diğerleri v. Türkiye, Başvuru No. 62649/10

³ Hasan Zengin ve Eylem Zengin v. Türkiye, Başvuru No. 1448/04; Mansur Yalçın ve diğerleri v. Türkiye, Başvuru No. 21163/11

⁴ 4 Kararın Türkçe metni için lütfen takip ediniz: <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/15345>

Ado ayrıca AİHM Kararlarının Uygulanması İzleme Raporu -6 Temmuz 2023'ün 45 ila 47. sayfalarında kararın özet çevirisini yayınlamıştır:

https://aleviocagi.org/Content/Upload/Images/FotografGalerileri/pdf_ado-report-6-eng-final_2182023123850737.pdf

⁵ CM/Del/Dec(2024)1501/H46-33 <https://search.coe.int/cm?i=0900001680b0498b>

daha fazla asimilasyonu hedeflediğine ve Alevi çocukların daha fazla ayrımcılığa uğraması riskini taşıdığına inanmaktadır. Alevi çocukların, evrim yerine yaratılış teorisi, sevgi temelli yaşam yerine korku temelli bir yaşam gibi, çocukların evde tanık oldukları ve öğrendikleriyle çelişen teori ve yorumları savunan bu derslerden muaf tutulmalarına izin verilmemektedir. Konu daha önceki AİHM kararlarında, BM İHK 55. oturum raporlarında Yüksek Komiser tarafından da vurgulanmıştır⁶ ve BM Din ve İnanç Özgürlüğü Özel Raportörü⁷ kutuplaşmanın, damgalamanın ve nefret söyleminin artmasına yol açma potansiyeline sahip olduğu belirtilmiştir.

10. Haziran 2023'te, Türkiye'nin önde gelen öğretmen sendikası Eğitim-Sen, ÇEDES protokolünün iptali için Yüksek Adalet Divanı'na (*Danıştay*) başvuruda bulunmuştur. Sendika, protokolün 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu, 657 sayılı Devlet Bürokrasisi Kanunu'nun 36. maddesi, AYM'nin E.1889/1 sayılı kararı, Anayasa'nın 128. maddesi, 1139 sayılı Kanun'un ("Milli Eğitim Temel Kanunu") 43. ve 47. maddeleri de dahil olmak üzere birçok yasal hükmü açıkça ihlal ettiğini savunmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı") ve 652 sayılı Kanunun 28. Maddesi ("Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri") uyarınca, Talim ve Terbiye Kurulu'nun yasal yetkilerini sınırlamaktadır.⁸

Din ve İnanç Özgürlüğü Bağlamında Türkiye'deki Sorunlu Alanlar:
İnanç Gruplarının Tüzel Kişiliği.
İbadet Yerlerinin Statüsü [Cemevleri]

11. AİHM'nin bu konu ile ilgili kararı, Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Vakfı (bundan böyle CEM Vakfı olarak anılacaktır) davasına ilişkin 2 Aralık 2014 tarihli ve 32093/10 sayılı karardır. Bu dava, ibadethanelere sağlanan hak ve yardımların ayrımcılık yapmama ilkesi kapsamına girip girmediği konusunu ele almaktadır. Bu başvurunun arka planında, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bir görüşüne dayanarak *Cemevlerinin* ibadethane olarak reddedilmesi yer almaktadır. Davayı din ve inanca dayalı ayrımcılık yasağı kapsamında inceleyen AİHM, oybirliğiyle hak ihlali kararı vermiştir. Mahkeme kararını şu şekilde özetlemiştir:

"Cemevleri, "cem" adı verilen temel Alevi ritüellerinin gerçekleştirildiği yerlerdir. Cemevlerinde ayrıca cenaze hizmetleri verilmekte ve gelir getirici herhangi bir faaliyet yürütülmemektedir. Cemevleri, resmi olarak tanınan diğer ibadethaneler gibi, bir inancın dini ritüellerinin yerine getirildiği yerlerdir."

12. Türkiye'de ibadet yerlerine kanunla özel bir statü tanınmıştır. Sorun, bazı inanç gruplarının ibadethanelerinin bu statüden mahrum bırakılmasıdır. AİHM kararından sonra ulusal mahkemeler de *Cemevlerinin* ibadethane olduğuna hükmetmiş ve ibadethane olarak tanınması için başvuran Cemevleri hakkında kararlar vermiştir. Ancak, 9 Kasım 2022 tarihli ve 112 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Kültür Bakanlığı'na bağlı "Alevi Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı"nın kuruluş kararnamesi ve 16 Kasım 2022 tarihli ve 7412 sayılı ilgili kanun, *Cemevlerine* ilişkin ibadethane statüsünü içermemektedir. Bu uygulama, devletin dinler ve inançlar karşısında tarafsız kalma

⁶ A/HRC/55/47: Din veya inanç temelinde nefret - Din veya inanç özgürlüğü Özel Raportörü. Yayın tarihi 08 Ocak 2024, <https://www.ohchr.org/en/documents/thematic-reports/ahrc5547-hatred-basis-religion-or-belief-special-rapporteur-freedom>

⁷ A/HRC/55/74: Din veya inanca dayalı olarak kişilere karşı hoşgörüsüzlük, olumsuz klişeleştirme ve damgalama ile ayrımcılık, şiddetle teşvik ve şiddetle mücadele <https://www.ohchr.org/en/minorities/combating-intolerance-against-persons-based-din-veya-inanç>

⁸ Ayrıca, özellikle eğitim sektöründe çalışan sendikalar ve veli örgütleri tarafından CEDES protokolünün oluşturulması ve uygulanmasına karşı açılan çok sayıda dava bulunmaktadır.

yükümlülüğüne aykırıdır. Devlet, Cemevlerine diğer ibadethanelerden farklı davranmak için geçerli ve makul bir gerekçe sunmamıştır. Ana muhalefet partisi tarafından 2023 yılı başında Anayasa Mahkemesi'ne (AYM) iptal başvurusunda bulunulmuştur.

İnanç gruplarının tüzel kişiliği:

13. İlgili dava 26 Nisan 2016 tarihli 62649/10 sayılı "İzzettin Doğan ve Diğerleri" davasıdır. AİHM Büyük Dairesi, Türk Devleti'nin Aleviliği İslam dininin özerk bir mezhebi olarak tanımayı reddetmesinin, başvuranların din ve vicdan özgürlüğünün yanı sıra Alevilerin kamu dini hizmetlerine eşit olmayan erişimi nedeniyle ayrımcılık yasağını da ihlal ettiğine karar vermiştir.

14. Başvuru, bir grup Alevi vatandaşın çeşitli tanınma ve yardım taleplerinin idari ve adli makamlar tarafından reddedilmesiyle ilgiliydi. Bu talepler arasında Alevi ibadetlerinin kamu hizmeti olarak tanınması, Alevi ibadethanelerine ibadet yeri statüsü verilmesi, Alevi din görevlilerinin devlet memuru olarak işe alınması ve Alevi ibadeti için özel devlet fonlarının tahsis edilmesi yer almaktadır. AİHM, bu taleplerin reddedilmesinin Aleviliğin dini karakterini i n k a r ettiğini ve din ve vicdan özgürlüğüne müdahale ettiğini tespit etmiştir. Mahkeme, Türkiye Cumhuriyeti tarafından sunulan argümanları ele alarak bu müdahalenin demokratik bir toplumun gereklilikleriyle uyumlu olup olmadığını değerlendirmiştir.

15. Mahkemenin din ve vicdan özgürlüğüne ilişkin değerlendirmesi aşağıdaki şekilde özetlenmiştir:

“AİHM, Alevilerin çoğunluktaki Sünni Müslümanlara kıyasla ayrımcı muameleye maruz kaldıklarını ve bu eşitsizliğin nesnel veya makul bir gerekçesinin bulunmadığını vurgulamıştır. Devletin Aleviliğin İslam içindeki yerine ilişkin teolojik tartışmalara dayanan gerekçesi, devletin tarafsızlık yükümlülüğü ile tutarsız bulunmuş ve izin verilen takdir marjını aşmıştır. Devletin farklı dini talepleri tanımasının laikliği ihlal edeceği yönündeki argümanı da, özellikle devlet sübvansiyonları ve dini hizmetlerin Alevi toplumuna yardım etmeksizin Sünni Müslümanlara fayda sağlaması nedeniyle eleştirilmiştir. Mahkeme, devletin Alevilere yönelik eşitsiz muamele için geçerli bir gerekçe sunamadığı sonucuna varmıştır.”

AİHM Kararlarının Uygulanması:

16. AİHM tarafından verilen kararların infazı ve uygulanması Avrupa Konseyi CM tarafından izlenir. Komite, düzenli toplantılarla devlet tarafından sağlanan bilgileri değerlendirmekte, gerekirse ek bilgi talep etmekte, yapılması gerekenler konusunda tavsiyelerde bulunmakta ve kararların uygulanmasına ilişkin raporlar hazırlamaktadır. Hâlihazırda, zorunlu din kültürü ve ahlak bilgisi eğitimi, Cemevlerine mali muafiyet tanınmaması, Aleviliğin özerk bir inanç olarak tanınmaması ve Alevilerin dini kamu hizmetlerinden dışlanması gibi konular 2016 yılından bu yana Komite önünde bekleyen ve 2019-2024 yılları arasında takip edilen konulardır. Bu kararlara ilişkin dava dosyaları, Türk Hükümeti tarafından verilen sözlere dayalı olarak askıya alınan hususlara rağmen, 1468 (2023) ve 1501 (Haziran 2024) dahil olmak üzere 2019 yılından bu yana CM toplantı gündemlerinde yer almaktadır.

17.Hâlihazırda, Komite nezdinde çözüme kavuşturulmamış konular arasında, özellikle **Alevi toplumu için önemli bir endişe kaynağı olmaya devam eden zorunlu din eğitimi yer almaktadır. Aleviliğin özerk bir inanç sistemi olarak tanınmaması ve Alevilerin dini kamu hizmetlerinden dışlanması da aciliyet arz eden konulardır.** Zorunlu din derslerine ilişkin dava dosyası, devam eden ihtilafları yansıtacak şekilde açık kalmaya devam etmektedir. Ayrıca, CM Komitesi, bugüne kadar sağlanan kısmi düzenlemelerin kapsamın yeterli bir çözüm olmadığını gözlemlemiş ve bu zorlukların ele alınması için daha kapsamlı çözümlere ihtiyaç duyulduğunun altını çizmiştir.

18.AİHM Büyük Dairesi'nin Nisan 2016 tarihli 62649/10 sayılı kararından yapılan aşağıdaki üç alıntı, Türkiye'de İHS (İnsan Hakları Sözleşmesi) ile ilgili temel konuları aşağıdaki şekilde özetlemektedir:

“31. Tanınmayan dini azınlıkları düzenleyen açık bir yasal çerçevenin bulunmaması çok sayıda yasal, örgütsel ve mali soruna neden olmaktadır. Öncelikle, bu toplulukların dini liderleri yasal statüye sahip değildir ve söz konusu din veya inancın uygulanmasında görev alan personeli eğitebilecek uygun bir kuruluş bulunmamaktadır. İkinci olarak, ibadet yerleri herhangi bir yasal statüye sahip değildir ve herhangi bir yasal korumadan yararlanmamaktadır. İbadet yeri inşa etme imkanı belirsizdir ve merkezi veya yerel makamların iyi niyetine tabidir. Bazı durumlarda kelimenin tam anlamıyla harabeye dönmekte olan kültürel mirasa sahip taşınmaz malların bakımına ilişkin düzenlemeler karmaşıktır. Üçüncü olarak, söz konusu topluluklar resmi olarak üyelerinden bağış veya Devlet yardımı alamamaktadır. Son olarak, tüzel kişilikleri olmadığı için, bu topluluklar mahkemelere kendi başlarına değil, ancak vakıflar, dernekler veya takipçi grupları aracılığıyla erişebilmektedir.”

“129. Aynı şekilde, ilk ve orta dereceli okullarda okutulan zorunlu din kültürü ve ahlak bilgisi dersleriyle ilgili olan ve yukarıda atıfta bulunulan Mansur Yalçın ve Diğerleri kararında, Mahkeme daha önce Alevi ebeveynlerin, söz konusu dersin öğretilmesine ilişkin düzenlemelerin, çocukları için okulları ile kendi değerleri arasında bir bağlılık çatışması yaratabileceğini ve bunun da 1 No.lu Protokolün 2. maddesi kapsamında olası bir soruna yol açabileceğini meşru olarak değerlendirebileceklerini belirtmiştir (a.g.e., § 71). Mahkeme, özellikle davalı Devletin eğitim sisteminin, bu ebeveynlerin inançlarına saygı gösterilmesini sağlamak için uygun donanımına sahip olmadığına karar vermiştir (ibid., § 77).”

“177. Alevi inancı, Türk toplumunda ve tarihinde derin kökleri olan ve ayırt edici özelliklere sahip bir dini inanç olmasına rağmen, dini bir mezhep olarak herhangi bir yasal korumadan yararlanmamaktadır: Cemevleri ibadet yeri olarak tanınmamaktadır, dini liderlerinin yasal statüsü yoktur ve takipçileri, dini kamu hizmetinin hiçbir avantajından yararlanmamaktadır (davalı Devletin eğitim sistemiyle bağlantılı konularla ilgili olarak, bkz. yukarıdaki 129. paragraf).”

19.Yukarıdaki kararın 129. maddesinde özetlendiği üzere, İHK sırasında aşağıdaki sorular gündeme getirilebilir:

- ***Türkiye, dini azınlıklar için, yasal kimlik haklarını ve din adamı yetiştirmek için eşit hakları tanıyan net bir yasal çerçeve sağlayacak mıdır?***
- ***Türkiye tüm dini azınlıklar için ibadet yerlerinin statüsünü belirlemeli midir?***
- ***Türkiye tüm inanç gruplarının Devlet bütçesinden orantılı yardım alma hakkını tanımalı mıdır?***
- ***Türkiye, çocukların okulları ile kişisel değerleri arasındaki bağımlılık çatışmalarını önlemek için adımlar atmalı mıdır?***

Zorunlu Din Dersleri :

20.Türkiye'de eğitimde din ve inanç özgürlüğü konusunda uzun süredir devam eden tartışmalar, 1982 Anayasası'nın din ve ahlak eğitimi üzerinde devlet gözetimi ve denetimini öngören 24. maddesi etrafında yoğunlaşmaktadır. Bu hüküm, ilk ve orta dereceli okullarda zorunlu din kültürü ve ahlak bilgisi dersini içermektedir. Devletin din eğitimine verdiği önemin altını çizen 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu, bu yetkiyi ulusal müfredatın temel bir parçası olarak pekiştirmektedir.

21.Madde 24, din eğitimi zorunlu kılarken, **"diğer din eğitim ve öğretimi ancak kişinin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcilerinin talebine bağlıdır"** hükmünü getirmektedir. Bu da Anayasa'nın amacının din derslerini evrensel olarak dayatmak değil, zorunlu din eğitiminin Anayasa'da belirtilenlerle sınırlı olmasını sağlamak olduğunu göstermektedir. AİHM, muafiyet seçeneği olduğu sürece zorunlu din eğitiminin insan haklarını ihlal etmediğine karar vermiştir. (Saniewski v. Polonya [40319/98], Grzelak v. Polonya [7710/02])

22.20 yılı aşkın bir süredir, bu hükmün idari hakimler ve Milli Eğitim ve Dışişleri Bakanlıklarının hukukçuları tarafından **"tüm ilk ve ortaöğretim öğrencilerinin din dersi alması zorunludur"** şeklinde yorumlanması nedeniyle, bireyler kendi iradeleri dışında bu dersleri almaya zorlanmaktadır.

İlgili Mahkeme Davaları

23.Zorunlu din eğitimi konusu Türkiye'de çeşitli hukuki sorunlara yol açmıştır. Önemli davalardan biri, kızı için zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) dersinden muafiyet talep eden Hüseyin El (karar No. 2014/15345, 7 Nisan 2022 tarihli) ile ilgilidir. AYM'ye yapılan temyiz başvurusu da dâhil olmak üzere uzun bir hukuk mücadelesinin ardından AYM, DKAB dersinin din kültürü ve ahlak bilgisi eğitimine ilişkin anayasal gereklilikleri tam olarak karşılamadığına ve çocuklarının bu tür derslere katılmasını istemeyen ebeveynlere muafiyet tanınması gerektiğine hükmetmiştir. Öte yandan kararda, **bu eğitim sisteminin Türk Anayasası ve Türk Medeni Kanunu'nu ihlal ettiği** belirtilmiştir. Ne yazık ki Türk Hükümeti bu konuda da herhangi bir adım atmamıştır.

24. AYM'nin kararı, din eğitiminin endoktrinasyondan uzak, objektif ve çoğulcu bir şekilde verilmesi gerektiğini vurgulayan AİHM kararları ile tutarlıdır. AİHM ayrıca ebeveynlerin inançlarına saygı gösterilmesinin ve çocukların ailelerinin inançlarıyla çelişen dini eğitimlere katılmaya zorlanmamasının önemini vurgulamıştır. AİHM 'in, Hasan ve Eylem Zengin/Türkiye ve Mansur Yalçın/Türkiye gibi davalardaki kararlarına göre, **Türkiye zorunlu din eğitimi müfredatının yeterli muafiyetler sağlamayarak ve öğrenciler arasındaki inanç çeşitliliğine saygı göstermeyerek din özgürlüğünü ihlal etmektedir.**

25. Bu kararlara rağmen, Türk hükümeti din eğitimi müfredatını değiştirmek veya muafiyetlerin tüm öğrenciler için tutarlı bir şekilde mevcut olmasını sağlamak için önemli adımlar atmamıştır. AYM'nin kararı, bir hak ihlalini kabul etmekle birlikte, eğitim sisteminde önemli bir değişikliğe yol açmamıştır; bu da Türkiye'nin iç hukuktaki tepkileri ile AİHM ve AYM tarafından belirlenen standartlar arasındaki uyumsuzluğu yansıtmaktadır:

Mevcut Durum:

26. Türkiye, AİHM'in aleyhte kararlarına rağmen 2018'den bu yana zorunlu din dersi müfredatında kayda değer bir değişiklik yapmamıştır. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Türkiye'nin din eğitimi müfredatını yoğun bir izleme altına almış ve 2024 yılı sonuna kadar Türkiye'den devam eden sorunlara ilişkin ayrıntılı yanıtlar talep etmiştir.⁹ Ayrıca, AYM 2022 yılında mevcut eğitim sisteminin hem Türk Anayasası'nı hem de Türk Medeni Kanunu'nu ihlal ettiğine hükmetmiştir, ancak hükümet tarafından bu sorunları ele almak için herhangi bir adım atılmamıştır.

27. Aleviler gibi Sünni olmayan Müslüman gruplar ve gayrimüslim cemaatler için din eğitimi sağlanması konusunda önemli bir boşluk bulunmaktadır. Sünni İslam'a uygun din eğitimi veren İmam Hatip Okullarının aksine, Türkiye'de Alevi geleneğine veya diğer azınlık dini gruplara mensup din adamı yetiştiren eşdeğer kurumlar bulunmamaktadır. Azınlık dini topluluklarına yönelik eğitim altyapısının eksikliği, bu grupların dini pratiklerini ve geleneklerini sürdürmede karşılaştıkları zorlukları daha da artırmaktadır.

Eğitimde Ayrımcılık:

28. Türk okullarında din eğitime ilişkin soruşturmalar, Alevi öğrencilere karşı ciddi ayrımcılık yapıldığını ortaya koymuştur. Pek çok Alevi çocuk, okul idarecileri ve öğretmenleri tarafından kötü muameleye maruz kalmakta, bu da çoğu zaman din eğitimi derslerinin ötesine geçen çatışmalara yol açmaktadır. Kendilerini açıkça Alevi olarak tanımlayan öğrenciler, akademik motivasyonlarında düşüşe yol açabilecek ve halk ile devlet arasındaki ilişkilerin gerilmesine katkıda bulunabilecek olumsuz muamelelere karşı özellikle savunmasızdır.¹⁰

29. Alevi öğrenciler genellikle din derslerinde dini kimliklerini açıklamaya zorlanmakta, bu da onları daha fazla ayrımcılığa maruz bırakmaktadır. Okul sistemi içinde bu öğrencilere yönelik destek

⁹ <https://www.coe.int/en/web/execution/-/freedom-of-belief-and-non-discrimination-in-t%C3%BCrkiye-council-of-europe-urges-zorunlu-askerlik-hizmeti-ve-din-e%C4%9Fitiminde-ilerleme>

¹⁰ <https://www.esithaklar.org/wp-content/uploads/2015/10/T%C3%BCrkiye-E%C4%B1mc%C4%B1k-Raporu2015.pdf>

eksikliği, din eğitiminin zorunlu doğası ile birleştiğinde, eğitim deneyimlerini baltalayan düşmanca bir ortam yaratmaktadır. [Lütfen aşağıdaki "Din Adamı Yetiştirme Sorunu" bölümüne bakınız]

Seçmeli Dersler ve Din Eğitimi:

30.Türkiye, 2023 yılında ortaokul ve liselerde seçmeli derslerin yeniden yapılandırılmasını gündeme getirmiştir. [Talim ve Terbiye Kurulu, Karar No. 43] Yeni çerçeve, seçmeli dersleri üç ayrı gruba ayırmaktadır: "İnsan, Toplum ve Bilim", "Din, Ahlak ve Değerler" ve "Kültür, Sanat ve Spor". Ortaokul öğrencilerinin bu kategorilerin her birinden bir ders seçmeleri gerekmektedir. [Ayrıntılar için aşağıdaki tabloya bakınız]

31.Ortaöğretim Kurumları Haftalık Ders Çizelgelerinde 10 Ağustos 2023 tarihinde yeni değişiklikler yapılmıştır. Lise seçmeli dersleri artık dört kategoride düzenlenmektedir: "Akademik Çalışmalar", "İnsan, Toplum,ve Bilim", "Din, Ahlak ve Değerler" ve "Kültür, Sanat ve Spor" derslerinden oluşmaktadır. "Din, Ahlak ve Değerler" grubunda "Kur'an-ı Kerim", "Kur'an'ı Anlamak", "Peygamberimizin Hayatı", "Temel Dini Bilgiler", "Türk Düşünce Tarihi" ve "Klasik Ahlak Metinleri" gibi dersler yer alıyor. Yeni yönetmelik, 9. ve 10. sınıf öğrencilerinin yukarıda belirtilen seçmeli kategorilerin her birinden en az bir ders seçmesini zorunlu kılarken, 11. ve 12. sınıf öğrencilerinin bu kategorilerin en az ikisinden en az bir ders seçmesini gerektiriyor. Bu, öğrencilerin daha fazla esnekliğe sahip olduğu ve "Din, Etik ve Değerler" kategorisinden ders seçmelerinin gerekmediği önceki yönergelerden bir sapmayı temsil etmektedir. Bu uygulamanın pratik sonucu zorunlu Din derslerinin haftada 2 saatten 4 saate çıkarılması olmaktadır

	4-8. SINIFLAR	9-12 SINIFLAR
DİN AHLÂK ve DEĞERLER dersleri	• Kur'an-ı Kerîm • Peygamberimizin Hayatı • Temel Dinî Bilgiler • Türk Düşünce Tarihi • Klasik Ahlâk Metinleri	• Kuran-ı Kerîm • Kur'an-ı Kerîm 'in Anlam Dünyası • Peygamberimizin Hayatı • Temel Dinî Bilgiler • Türk Düşünce Tarihi • Klasik Ahlak Metinleri
Öğrencilerin yükümlülükleri	Haftada 2 saat ZORUNLU "Din Kültürü ve Ahlâk Dersi " İlave 2 saat "Din, Ahlâk ve Değerler" grubundan bir seçmeli ders.	9 ve 10. Sınıflar DİN, AHLÂ ve DEĞERLER / İNSAN, TOPLUM ve BİLİM / KÜLTÜR,SANAT ve SPOR seçmeli ders kategorilerinden az bir ders seçmek zorunda. 11 ve 12. Sınıflar bu üç kategorinin en az ikisinden birer ders seçmek zorunda
Kaynak: https://ttkb.meb.gov.tr/www/haftalik-ders-cizelgeleri/kategori/7		

32.Bu yeni politika, öğrencileri kişisel veya ailevi inançlarından bağımsız olarak eğitim programındaki Sünni-Vahabi dini içerikle ilgilenmeye zorladığı için din veya inanç özgürlüğü hakkı konusunda ihlallere yol açmaktadır. Bu yaklaşım, Türkiye'deki dini ve kültürel kimliklerin çeşitliliğini göz ardı ederek ulusal bilincin dar bir yorumuna öncelik veriyor gibi görünmektedir.

Öneriler:

33.Bu sorunların ele alınması için Türk hükümeti ve Milli Eğitim Bakanlığı'na aşağıdaki öneriler sunulabilir:

1. Din eğitime ilişkin AİHM ve AYM kararlarına uyulması ve din eğitiminin, dini aidiyetlerine bakılmaksızın tüm öğrenciler için seçmeli ders haline getirilmesi.
2. Tüm okullarda öğrencilere din eğitiminden muafiyet seçeneğini uygulaması, muaf tutulan öğrencilere yeterli desteğin sağlanması.
3. Muafiyet politikasının, öğrencileri ve ailelerini kendi dini aidiyetlerini açıklamaya zorlamayacak şekilde oluşturulması ve gözden geçirilmesi.
4. Ders kitaplarında, Türkiye'de nüfusu bulunan tüm dini grupların yeterli düzeyde temsil edilmesini sağlayacak şekilde, farklı dini geleneklere yer verilmesi.
5. Alevi toplumunun görüşleri ve bunların Sünni İslam ile ilişkisini yansıtan içeriklere yer vererek Alevi öğrencilerin ihtiyaçları ve toplumun bilgilenmesinin sağlanması,

Din Adamı Yetiştirme Sorunu:

34.*Tevhid-i Tedrisat Kanunu* (Öğretimin Birleştirilmesi Hakkında Kanun), 3rd Mart 1924 tarihinde kabul edilen, Türk tarihinin önemli yasalarından biridir. Yasa, Türkiye'deki tüm eğitim kurumlarını Milli Eğitim Bakanlığı çatısı altında birleştirmeyi amaçlamış, böylece etnik, dini ve dilsel azınlıklar arasındaki farklılıkları da göz ardı ederek azınlık toplulukların özel dini ihtiyaçlarını dışlamıştır.

35.Bilinen bir gerçektir ki, bir inanç sisteminin kendini sürdürebilmesi için ritüellerini ve törenlerini yürütebilecek uzmanlaşmış bir kadroya/din adamlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Halihazırda Türkiye'de 112 İlahiyat Fakültesi, 54 İslami İlimler Fakültesi ve 1.673 İmam Hatip Lisesi bulunmaktadır. Bu kurumlar arasında sadece büyük üniversitelerdeki çok sınırlı sayıda fakültede Hristiyanlık ve Musevilikle ilgili bölümler bulunmaktadır; ancak bu bölümler din görevlisi eğitimi vermemektedir. Toplam 176 yükseköğretim kurumunda, baskın Sünni Hanefi (Vahhabi) yorumu dışında, Alevi, Şii veya İsmaili gibi İslam'ın diğer yorumlarına veya Şafii, Maliki ve Hanbeli gibi diğer Sünni düşünce ekollerine adanmış herhangi bir bölüm veya kürsü bulunmamaktadır.

36.Lozan Barış Antlaşması'nın Türkiye tarafından kısıtlı bir şekilde yorumlanmasıyla kısmen korunan Rum Ortodoks, Yahudi ve Ermeni azınlıklar için durum nispeten farklıdır. Ermeniler 1678 yılında kurulan Üsküdar Surp Haç Kilisesi'ne bağlı Tıbrevank Lisesi'ne, Rum Ortodoks cemaati ise 1844 yılında Heybeliada'da kurulan, 1923'ten sonra Heybeliada Özel Rum Lisesi'ne dönüşen ve bugün Heybeliada Ruhban Okulu olarak bilinen Yüksek Ortodoks Teoloji Okulu'na sahipti ve her ikisi de din adamı yetiştiren kurumlardı. Ancak her iki okul da 1971 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nın müfredatlarına müdahale etme kararı alması üzerine kapatılmıştır.¹¹

¹¹ <https://www.uscirf.gov/news-room/uscirf-spotlight/50-years-and-counting-continued-closure-halki-seminary-turkey>
<https://www.cemaatvakiflaritemsilcisi.com/index.php/vakiflar/ermen-i-vakiflari/154-surp-hac-tibrevank-ermen-i-lisesi-vakfi>

37.Süryani/Asuri cemaati Lozan Barış Antlaşması kapsamında korunmadığı için Türkiye'de okul açamamıştır. Bunun yerine, din adamı ihtiyaçlarını karşılamak için öğrencilerini geleneksel olarak Suriye'deki Süryani eğitim merkezlerine göndermişlerdir. Ancak Suriye'deki iç savaş bu düzenlemeyi önemli ölçüde sekteye uğratmış ve bu uygulamanın sürdürülmesinde büyük zorluklara neden olmuştur.

38.Nüfusu 85 milyonu aşan Türkiye'de yaklaşık 20-25 milyon kişi kendisini Alevi olarak tanımlamakta, 8-9 milyon kişi Sünni İslam'ın Şafii mezhebini benimsemekte ve birkaç milyon kişi de diğer Sünni İslam inançlarına bağlı kalmaktadır. Bu dini çeşitliliğe rağmen, tüm bu gruplar sadece Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) İmam Hatip okulları ve üniversitelerinde eğitim gören ve ağırlıklı olarak İslam'ın Sünni Hanefi yorumunu öğreten din görevlilerinden hizmet almakla yükümlüdür.

39.Alevi toplumu, *Dede* ve *Zakir* olarak bilinen din adamlarını Cemevlerinde (ibadet yerleri) veya aile ve topluluk içinde geleneksel ve ailesel eğitim yoluyla yetiştirmektedir. Ancak bu gayri resmi ve sistematik olmayan yaklaşım, dini uygulamalarda çoğu zaman önemli tutarsızlıklara yol açmaktadır.

40.Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), 2015 yılında İstanbul'daki bir Alevi vakfı ile Hacı Bektaş Veli Anadolu Proje Lisesi'nin kurulması için amacı Alevi din görevlisi yetiştirmek olan bir okul inşası ile ilgili bir protokolleri imzalamıştır. Vakfın protokolde belirtilen tüm gerekli harcamaları tamamlamasına ve projeyi 2022 yılında bitirmesine rağmen, Milli Eğitim Bakanlığı bu okulun da üzerinde anlaşmaya varılan uzmanlaşmış Alevi dini eğitimi yerine standart Sünni İmam Hatip müfredatını takip etmesine karar vermiştir. Söz konusu vakfın protokolün uygulanacağı beklentisiyle önemli miktarda fon yatırmış da olmasına rağmen protokol ihlal edilmiştir.

41.Benzer şekilde, Sünni Şafii toplumu da kendi din adamlarını yetiştirme konusunda zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu amaçla resmi eğitim kurumları olmamasına rağmen, 2021'den bu yana Diyanet İşleri Başkanlığı'na birkaç bin hiç bir denetimli eğitimden geçmemiş Şafii din adamı atanmıştır. Bu atamaların, köktendinci görüşlerin iktidardaki AKP hükümeti ile yakın siyasi uyumları nedeniyle kolaylaştırıldığı belirtilmektedir.

42.Sonuç olarak, Türkiye'de din eğitimi sadece Sünni Hanefi din adamları için verilmekte olup, diğer Müslüman veya gayrimüslim toplulukların dini liderlerini veya din adamlarını yetiştirebilecekleri herhangi bir kurum bulunmamaktadır. Hristiyan kökenli etnik azınlıklar bu sorunu yurtdışından geçici vizeyle papaz ve rahip getirerek aşmaya çalışmaktadır. Ancak, Anadolu'nun yerlisi olmalarına rağmen Alevi, Caferi ve Şafii topluluklar kendi din adamlarını yetiştirememektedir. Bu durum uzun vadeli bir asimilasyon politikası ya da aşamalı bir kültürel soykırım girişimi olarak görülebilir.

43.Din eğitimi ve Türkiye'deki kapsayıcılık eksikliği bağlamında özetlenen zorluklara dayanarak, Türkiye'nin MSHS kapsamındaki yükümlülükleriyle ilgili olarak dikkate alabileceği üç öneri aşağıda yer almaktadır:

1. Tüm Toplulukların Din Eğitimi haklarına Eşit Erişiminin Sağlanması:

MSHS'nin 18. maddesi, kişinin dinini yaşama ve öğretme hakkını da içeren düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkını korumaktadır. Türkiye, Alevi, Şafii ve diğer Müslüman toplulukların yanı sıra Hristiyan azınlıklar gibi yeterince temsil edilmeyen dini gruplar için özel din eğitimi programları oluşturmaktadır.

2. Azınlık Dini Kurumlarına Yasal Tanınma ve Destek Sağlanması:

Rum Ortodoks, Ermeni ve Süryani cemaatleri için uygulanmış olduğu gibi azınlık dini okullarının kapatılması, etnik, dini ve dilsel azınlıkların kendi kültürlerini yaşama ve dinlerini uygulama haklarını koruyan MSHS'nin 27. Maddesini ihlal etmektedir. Türkiye bu okulları yeniden açmalı ve müfredatlarını güvence altına alacak yasal korumalar sağlayarak bu toplulukların devlet müdahalesi olmaksızın kendi dini liderlerini yetiştirmelerine olanak tanımalıdır.

3. Bağımsız Dini Kurumların Kurulmasını Kolaylaştırmak:

Dini grupların kendi eğitim kurumlarını kurmalarına yönelik kısıtlamalar, MSHS'nin din özgürlüğü ve eşitliğe ilişkin hükümleriyle çelişmektedir. Türkiye, tanınmayanlar da dâhil olmak üzere, dini azınlıkların kendi okullarını ve eğitim merkezlerini kurmalarına izin vermeli ve bağımsız olarak faaliyet gösterebilmeleri için gerekli yasal ve maddi çerçeveye sahip olmalarını sağlamalıdır.

44. Bu tavsiyeler, MSHUS kapsamındaki yükümlülükleri doğrultusunda Türkiye'de kapsayıcılığı, eşitliği ve dini çeşitliliği saygıyı teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

Nefret Suçları ve Nefret Söylemi:

45. Türkiye'de nefret suçları ve nefret söylemine ilişkin yasal çerçeve ve uygulama büyük ölçüde etkisizdir ve uluslararası insan hakları hukuku ile uyumlu değildir. Nisan 2021 tarihli İnsan Hakları Eylem Planı, TCK'da ayrımcılık ve nefret suçlarını ele alan yeni düzenlemeler getirilmesinin yanı sıra bu suçlarla ilgili veri tabanının ve istatistiklerin iyileştirilmesine yönelik hedefler içeriyordu. Ancak aradan üç yıl geçmesine rağmen bu kritik adımlarda kayda değer bir ilerleme sağlanamamıştır.

46. Nefret suçlarının TCK kapsamına alınması için farklı zamanlarda çeşitli yasa teklifleri hazırlanmış olsa da, halen nefret suçlarını ele alan özel ve yeterli bir düzenleme bulunmamaktadır. "Nefret Söylemi ve Yabancı Düşmanlığı ile Mücadele Bağlamında Ayrımcılık Yapmama İlkesi ve Eşitlik Kurumlarının Rolü" başlıklı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) tarafından 2023 yılında yayınlanan rapor da bu alanda müstakil bir düzenleme ihtiyacına değinmemektedir. Bunun yerine, kapsamlı bir mevzuat ihtiyacına ilişkin önemli bir yorumda bulunmaksızın, farklı kanunlara dağılmış yetersiz ve genel düzenlemeleri sıralamaktadır.

47. Türkiye'de çeşitli motivasyonlara dayalı olarak işlenen çok sayıda nefret suçu bulunmaktadır ve ne yazık ki Türkiye'de nefret söylemi ve nefret suçlarının düzenlenmesine ilişkin önemli sorunlar bulunmaktadır. En önemli sorunlardan biri, nefret suçlarına ilişkin kapsamlı yasal düzenlemelerin bulunmaması ve bu durumun ciddi yasal boşluklara yol açmasıdır. Nefret söylemi açısından bakıldığında, mevcut yasal düzenlemelerin nefret söylemini önlemek için etkili bir şekilde uygulanmadığı görülmektedir. Bir diğer önemli sorun ise nefret söylemi ve nefret suçlarının tek bir yasal kategori altında düzenlenmemiş olmasıdır. TCK'da Madde 122 (nefret ve ayrımcılık suçu), Madde 125 (hakaret), Madde 115 (inanç, düşünce ve kanaat hürriyetinin kullanılmasını engelleme), Madde 153 (ibadethanelere ve mezarlıklara zarar verme) ve Madde 216 (halkı kin ve düşmanlığa tahrik) gibi farklı maddeler nefret söylemi ve nefret suçlarını ele almaktadır. Ancak, bu maddeler içermesi gereken tüm ayrımcılık temellerini kapsamamakta, bu da bu hükümler arasında eksik düzenlemelere yol açmaktadır.

48. İnanç Özgürlüğü Girişimi'nin derlediği verilere göre, 2022 yılında işlenen 36 dini inanç veya inançsızlık saikli nefret suçunun 15'i Alevi kökenli kişilere karşı işlendi. Nefret suçlarının toplam sayısı 2023 yılında İnanç Özgürlüğü Girişimi tarafından belgelenen 47 kayıtlı olaya yükselmiştir. Olayların 7'si Alevi kişileri veya mülklerini hedef almıştır.¹²

49. Türkiye'de Alevilerin ibadet yerleri olan *Cemevlerine* yönelik saldırılar gerçekleştirilmektedir. Ancak, Aleviliğin resmi olarak bir mezhep, inanç sistemi veya din olarak tanınmaması nedeniyle, Alevilerin ibadet yerlerine yönelik bu saldırılar, TCK'nın ibadet yerlerine karşı işlenen suçları düzenleyen 153. Maddesi kapsamında kovuşturulmamaktadır. Sonuç olarak, savcılar bu olaylara ilişkin soruşturma başlatmamaktadır.

50. Bu durum, AİHM'in 2015 yılında (Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı v. Türkiye, Başvuru No. 32093/10, 20 Nisan 2015) ve 2017 yılında (Mansur Yalçın ve Diğerleri v. Türkiye, Başvuru No. 21163/11, 19 Eylül 2017) *Cemevlerini* ibadethane olarak kabul eden kararlarına rağmen devam etmektedir. Ayrıca, Yargıtay 3. Ceza Dairesi 28 Mayıs 2015 tarihinde Cemevlerinin ibadethane olduğuna ve AİHM kararının ardından ibadethanelere sağlanan desteklerden yararlanması gerektiğine hükmetmiştir.¹³ Bu içtihatlarla rağmen karar uygulanmamakta, bu da Sözleşme'nin ve TCK'nın 153. maddesinin açıkça ihlal edilmesine yol açmaktadır. Ancak Türk makamları hem Yargıtay hem de AİHM kararlarını defalarca ve ısrarla ihlal etmekte ısrar etmektedir. Ayrıca, Alevi vatandaşların evlerinin işaretlendiği ve toplumda bir korku ve sindirme iklimi yaratıldığı durumlar da olmuştur. Ne yazık ki, bu eylemleri ele alacak ve durduracak etkili ve önleyici tedbirler alınmamıştır. [Lütfen yukarıdaki *Cemevlerinin* Durumu ve Nefret Suçları ve Nefret Söylemi bölümüne bakınız]

Toplu Mezarlar ve Kimliği Belirlenemeyen Failler Tarafından Gerçekleştirilen Cinayetler:

51. Türkiye'de 20. yüzyıla, ülke tarihinde derin izler bırakan katliamlar ve soykırım eylemleri de dahil olmak üzere birçok trajik olay damgasını vurmuştur. Bunlar arasında 1915 ve sonrasında Ermeni nüfusun zorunlu göçü, Doğu Trakya bölgesindeki Yahudi cemaatlerine yönelik uygulamalar, İstanbul'daki Rum nüfusa yönelik 6-7 Eylül 1955'te gerçekleştirilen olaylar, Dersim'de isyanlara karıştığı iddia edilen Alevi nüfusa yönelik operasyonlar, Maraş, Malatya, Sivas Madımak katliamları vb. yer almaktadır. Bu olaylar daha geniş bir çerçevede, ülke içinde yerinden edilmeleri, toplu sürgünleri, zorunlu yürüyüşleri ve nihayetinde sayısız kurbanın gömüldüğü toplu mezarları içermektedir. Tarihsel kanıtların çokluğuna rağmen bu olaylar, hükümetin uzun süredir olaylara karıştığını ya da provokasyonların yapıldığını kabul etmediği Türkiye'de derin bir tartışma konusu olmaya devam etmektedir.

52. Daha önce de belirtildiği gibi, Kürt ve Alevi toplulukları da 20. yüzyıl boyunca acımasız baskılara maruz kalmıştır. Türk devletinin bir isyanı bastırmak bahanesiyle Dersim bölgesinde çoğunluğu Alevi olan Kürt nüfusa karşı askeri bir hareket başlattığı 1937-1938 Dersim Katliamı bunun en bariz örneğidir. Binlerce kişi öldürüldü, köyler yıkıldı ve kurbanlar toplu mezarlara gömüldü ya da dağlarda ölüme terk edildi. Bu olay, Kürt ve Alevi topluluklarını hedef alan diğer pek çok olay gibi, devlet şiddetinin ve kültürel ve siyasi hakların sistematik olarak inkârının daha

¹² <https://inancozgurlugugirisimi.org/wp-content/uploads/2023/08/iog-nefret-sucu-raporu-2023-web.pdf>
<https://inancozgurlugugirisimi.org/wp-content/uploads/2024/07/IIOG-Nefret-Sucu-Rapor2023-TR-Full.pdf>

¹³ Yargıtay 3. Ceza Dairesi E. 2014/11238 K. 2015/9711 T. 28.5.2015

geniş bir modelini yansıtmaktadır. Bu katliamların mirası, toplu mezarların ve tüm toplulukların kaybının hatıralarının, çözülmemiş tarihsel adaletsizliklerin güçlü sembolleri olmaya devam ettiği Türkiye'de gerilimleri ve şikayetleri körüklemeye devam etmektedir.

53.Dersim Katliamı'nın askeri ve sivil tanıklarının ifadelerine dayanarak bölgede çok sayıda toplu mezar olduğu anlaşılmaktadır. Ne yazık ki bu mezarların araştırılması, yerlerinin tespit edilmesi ve kazı çalışmaları bağımsız kişiler ve avukatlar tarafından yürütülmektedir. Bu konularda yetkili resmi bir kurumun olmaması uygulamada da tutarsızlıklara yol açmaktadır.

54.Dersim bölgesindeki toplu mezarlarla ilgili ilk önemli girişim, Seke Sure mezarındaki toplu mezarlardan biriyle ilgili hukuki süreçtir. Bu hukuki mücadele 2014 ve 2016 yılları arasında gerçekleşmiş ve aralarında yedi çocuk ve dört yetişkinin de bulunduğu 11 kişinin kalıntılarının bulunmasına yol açmıştır. Seke Sure sürecini çevreleyen olaylar, geçmişle yüzleşme açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır:

1. Toplu mezarda ölenlerden yedisinin kesin olarak çocuk olduğunu teyit eden Adli Tıp Raporu, en açık adli, hukuki ve bilimsel kanıtı sunmaktadır.
2. Toplu mezarda mermi kovanları ve mermilerin bulunması, ölüm nedenlerinin doğal olmadığını göstermekte ve bir katliama işaret etmektedir.
3. Adli Tıp Raporu'nda yedisi çocuklara, dördü yetişkinlere ait olmak üzere 11 kafatasının tespit edilmesi, Seke Sure mezarında ikinci bir toplu mezar alanının varlığına işaret ediyor.

55.Seke Sure toplu mezarının açılması için verilen hukuki mücadele, bu alanda başka çabaların önünü açmıştır. Avlosan Deresi yatağında bulunan bir başka toplu mezar için başlatılan hukuki süreç halen devam etmektedir. Bu süreç boyunca Cumhuriyet Başsavcılığı, yerel ilk derece mahkemesi ve Yargıtay dahil olmak üzere çeşitli aşamalarda farklı hukuki yorumlar ve kararlar ortaya çıkmıştır. Tunceli Sulh Ceza Mahkemesi, savcılığın toplu mezarla ilgili soruşturma yürütmeme kararını bozmuşsa da, bu karar daha sonra Yargıtay tarafından iptal edilmiştir.Hukuki süreç halen devam etmektedir.

56.Yukarıda açıklanan koşullar altında, Türkiye'nin toplumsal barış ve bütünlüğü tesis etmek için geçmişte yaşanan büyük insan hakları ihlalleriyle yüzleşmek ve bu ihlalleri aydınlatmak üzere ilgili yasal düzenlemeleri hayata geçirmesi gerektiği açıktır. Avlosan Deresi toplu mezarı ile ilgili devam eden süreç bu ihtiyacın altını açıkça çizmektedir. Türkiye'nin bu alanda çalışan bağımsız araştırmacı ve uzmanları desteklemesi ve teşvik etmesi gerekmektedir. Ayrıca, başta BM Minnesota Protokolü - Hukuk Dışı, Keyfi ve Yargısız İnfazların Etkili Biçimde Önlenmesi ve Soruşturulmasına İlişkin Kılavuz El Kitapları olmak üzere, bu alanda uluslararası standartlara uyulması elzemdir.

13 Eylül 2024

Saygılarımla
Doğan Bermek
Başkan / Alevi Düşünce Ocağı Derneği

ADO

ALEVİ DÜŞÜNCE OCAĞI DERNEĞİ
ALEVİ PHILOSOPHY CENTER ASSOCIATION

İstiklal Cad. Hüseyin Ağa Mah. No:76
Tokatlıyan Pasajı K:4/13
Beyoğlu / İstanbul
www.aleviocagi.org
mail@aleviocagi.org